

VAN SCHAFTKEET TOT SCHILDERIJ
v a n w a a r n e m i n g t o t b e e l d

Marjan Kolmeijer
Afstudeerscriptie avondopleiding Academie St. Joost
Autonome Kunst

Etten-Leur, januari 2006

Inhoud

-	Inleiding: onderwerp + vraagstelling	pagina	7 - 10
-	De waarneming: het landschap		11 - 18
-	Het ontstaan van het beeld		
	• het begin		19 - 24
	• de verf / de materie		25 - 30
	• de noodzaak		31 - 36
	• het moment		37 - 40
-	Conclusie		41 - 44
-	Literatuur		45
-	Verklaring foto's		46

Inleiding

Het is april 2002.

Ik ga een week lopen in Portugal. In een groep met gids Piet. We verblijven op een zeer pittoresque plekje en brengen de nacht door in een blokhut, een caravan, een appartement en ik.....in een “pipowagen”, gewoon zo’n ordinaire schaftkeet op wielen met daarin een bed, een tafel met kaars er op(!), een stoel, een wasbakje en verder niet veel meer. Een enorrmmme spin onder m’n matras. ’s Ochtends vroeg een haan die continu kraait. Erg koud ook, de laatste nacht onder de 0° C.

Mei 2005. 5

Ik rijd over het nieuwe stuk A16 met overal nog restanten van bouwwerkzaamheden. Zo ook....schaftketen...op een brede strook langs de weg naast het nieuwe geluidsscherm. Er is een fraaie lucht te zien en op de achtergrond enorme machines, kranen en keten. Vanaf dát moment zie ik ze overal – de schaftketen – ze waren er natuurlijk altijd al, maar nu zie ik ze pas. Natuurlijk staan ze bij bouwplaatsen in de chaos van stenen, bouwafval, steigers en kranen met vaak schreeuwerige teksten en namen op de zijkanten. Maar ze zijn er ook verscholen in de bossen bij een boerderij, nauwelijks zichtbaar, in een soort schutkleur en net zo vergankelijk als de omringende natuur. Of midden in een wei, zo blauw als een heldere lucht, een extra toevoeging in een verder wat eentonig landschap.

Het is inmiddels september 2005.

En ik kom tot de conclusie dat de schaftkeet een nieuw element is in de landschappen die mijn inspiratiebronnen zijn.

De kleuren en sferen boeien en inspireren mij bij 't schilderen.

Maar ook “onnatuurlijke” elementen als kassen of loodsen, grauwe fabrieken en dus ook schaftketen. Het contrast van de natuur met z'n grilligheden en de door de mens geconstrueerde dissonanten vallen me vaak op. Deze rechthoekige, vaak grauwe bouwsels van de mens, kunnen volkomen geïntegreerd zijn in het landschap, geworteld, verankerd, samengevloeid doordat de natuur zich door en langs deze objecten heen beweegt.

6

Haast dagelijks ben ik verbaasd en geboeid door de steeds weer veranderende luchten en kleuren groen en bruin van de aarde en de akkers.

Veel schilders vóór mij moeten hetzelfde ervaren hebben. Immers, al eeuwen lang worden landschappen geschilderd. Vooral “het licht” is van belang en bepaalt de kleuren en de contrasten in het landschap.

Dit alles zet mij aan tot schilderen, maar het is níet mijn intentie letterlijk een landschap te schilderen. Ik laat me erdoor inspireren, maar wil komen tot een eigen beeld.

Ik wil vooral met verf aan de slag; met kleuren en met kwaststreken op dat stuk doek.

Dát vind ik het boeiende van schilderen.

De vraag waarop ik een antwoord hoop te vinden door het bestuderen en ordenen van mijn eigen manier van werken én het bestuderen van een drietal andere schilders is:

Welke processen beïnvloeden tijdens het schilderen de interpretatie van de waarneming?
Of: Wat gebeurt er tijdens het ontstaan van een schilderij na het zien en ervaren van een landschap?

Ik vind het boeiend dat het kijken naar en ervaren van iets vanzelfsprekends kan leiden tot een heel eigen beeld, wat ogenschijnlijk niets meer te maken heeft met de oorspronkelijke waarneming. Wat gebeurt er dan? Hoe ervaren andere schilders dit proces van waarnemen tot het maken van een eigen beeld en hoe ervaar ik dat zelf?

7

De schilders die ik ga bestuderen met betrekking tot deze vraag, komen uit verschillende periodes van de kunstgeschiedenis:

- William Turner, de voorloper van het impressionisme, komt uit de 19^e eeuw.
- Per Kirkeby, is een Deense schilder die vooral in de jaren 80 en 90 van de 20^e eeuw heel veel schilderijen maakte.
- Robert Zandvliet is een jonge hedendaagse schilder.

Alle drie zijn ze bezig of bezig geweest met landschap, maar wel op een totaal andere manier.

De waarneming: het landschap

Ik begin mijn verhaal in een schaftkeet.
Ik begeef me heel dichtbij, maak deel uit van het landschap.....

Oktober 2005.

De schaftkeet staat aan de rand van een weijtje met schapen. Aan de andere kant kijk ik ook uit op weilanden met koeien en af en toe een huis. De geur is landelijk, één die alles doordrenkt, zelfs tot in de melk die je drinkt. Al snel zijn de onderkanten van m'n schoenen en later m'n kaplaarzen voorzien van klei of zand ook weer met die geur die je niet meer loslaat.. Kippen scharrelen om me heen. Af en toe komt de hond me vriendelijk kwispelend begroeten. Hij is lief.

De schaftkeet is een piepklein huisje met 2 bedden erin, een w.c., een kleine aanrecht, een tafel met 2 stoelen en een kast met van alles en nog wat er in.

Er is gelukkig een kachel, want het is vochtig en koud.

Alles lijkt te zijn zoals ik verwacht dat het hier is. Ik zie en ruik het land, de dieren, de boerderijen.....maar, helaas hoor ik, ook al ben ik omringd door weilanden, continu een geluid wat hier gewoon niet hoort te zijn. Je ziet en ruikt het niet, maar je hoort het: de snelweg!

Er is geen ontkomen aan en het gevoel wat ik hierdoor krijg hoort hier ook niet! Ik word er onrustig van, terwijl ik juist rust zoek en inspiratie om te schilderen.

Het is erg interessant hoe Kirkeby tegen landschap aankijkt.

Per Kirkeby laat zich continu inspireren door de natuur, maar ziet zichzelf niet als "landschapsschilder". Het begrip landschap is te "klein" voor Kirkeby. Natuur is voor Kirkeby níet wat het betekent voor de meeste mensen. Hij heeft een professionele belangstelling voor natuur. Natuur in het algemeen, natuur die hij tegenkomt tijdens z'n reizen en expedities, geologische natuur waardoor je 9 teruggaat in de tijd. In feite hoort hij bij het standaard artistieke type, de landschapsschilder, maar dat wil hij absoluut niet. Z'n schilderijen zijn ook totaal anders dan die van de traditionele landschapsschilder.

Zelf zegt Kirkeby:

"There are two concepts I hate to find in connection with my work. One is "landscape", the other is "colourist". I have always hated it. I am a big city boy. I have never had a particularly "Oh, what a beautiful view" sort of relationship to landscape. For me, landscape is a particular form of historical category, a particular kind of cliché that you can abandon at anytime, that you can use or not. My pictures are not especially landscape-like."

Natuur is, in zijn geval, dus niet simpelweg landschap,
maar: geologische natuur.

Natuur is langzaam ontvouwde tijd. Gedurende
miljoenen jaren ontstaat en ontwikkelt en verandert de
natuur. Het is materie en textuur.

Kirkeby bouwt z'n landschap op als een soort muur.
Hij verlaagt z'n blik zodat de horizon verdwijnt en het
perspectief van de natuurlijke ruimte wordt vervangen
door een indringende materialiteit alsof we recht op
een hoop compost kijken. Maar toch is dit niet het
gevoel wat we hebben bij z'n schilderijen.

Ze behouden een enorme ruimtelijkheid. Als ze aan
de muur hangen lijkt het of je in een soort natuurlijke
ruimte stapt. Kirkeby gaat nog een stap verder: Hij
wil de natuur níet afbeelden zoals het is. Hij wil dat
het een voorbeeld van de natuur zélf is. Hij wil dat
het een voorbeeld is van de natuurlijke orde. Dit is
tegelijk een statement voor de onafhankelijkheid
van het kunstwerk. Om te accentueren hoe het werk
zichzelf vrijmaakt van z'n maker en z'n eigen leven
gaat leiden; dat schilderijen geen doel dienen of een
verhaal vertellen of een boodschap uitdragen. Het
verlangen om het schilderij natuur te laten worden en
niet alleen maar de natuur af te beelden is prominent
aanwezig in Kirkeby's werk.

10

Een schafteek in "the middle of nowhere" is in ons land moeilijk te vinden. Maar wil ik dat
eigenlijk wel? Tenslotte voel ik me nú al erg alleen en eenzaam. Een vreemde omgeving, een
klein hokje om in te leven en niemand waar je even iets tegen kan zeggen. Ik kom alleen mezelf
tegen, maak koffie, lees een beetje, maar steeds weer luister ik,
voel ik en hoor de stilte die geen stilte is.

Het wordt vochtig en koud. De kachel wat hoger en ik blijf zoeken.... blijf voelen, blijf horen.

De nacht is koud en ook dán hoor ik steeds de snelweg! Heel langzaam wordt het licht.

Het leven draait door in de eindeloze stroom van voorbij gaan, snellen, in tegenstelling tot het
hier en nu van de kleine kamer waar ik helemaal terug getrokken verblijf en mezelf tegenkom.

Als ik opsta hangen er flarden mist over de weiden. De wereld is heel erg klein. Bijna zo klein als
de keet waarin ik afgezonderd van de rest van de wereld de rauwheid voel van het leven.

Later, na een lekker ontbijt, besluit ik gelijk te gaan schilderen.

Gelukkig schijnt de zon. De wereld is weer open! Contact is mogelijk. De "lijnen" naar de rest van
de wereld zijn weer aanwezig. Het wisselende groen van de wei, de paaltjes schots en scheef en
een mooie heldere hemel, dit alles zie ik door een grof gazen afrastering. Daar doorheen sijpelt
mijn onwennigheid en zoeken naar houvast. Zoals ook in de natuur onverwachte, ruwe en
ongestructureerde elementen altijd aanwezig zijn. Dat is het mooie! De ruwe omgeploegde grond
– de bruinen, de grijzen en groenige waas – met daarboven de grauwe en grijze lucht.

Je kan er niet omheen, het is er gewoon.

Zoals mijn kleine eenzame wereld diep in mij, ik kan er niet omheen.

In eerste instantie schilder ik een wat té letterlijke weergave van dit landschap.
Daarna volgt een vrijere interpretatie, door gebruik te maken van het grove raster van de
afscheiding. Hoewel... die afscheiding is er heel erg duidelijk en alsmaar kijk ik door dit grove
gaas, naar de omgeving daar achter.
Concentratie is een probleem, door de voortdurende aanwezigheid van het verkeersgeluid,
maar ook doordat m'n spullen niet op m'n bekende plek staan en zo voor het grijpen zijn.
Er is geen kraan waar ik regelmatig water kan verversen voor m'n kwasten, lastig vind ik dat.
Bovendien lopen de kippen en de hond rond, wel gezellig, maar ook even wennen.
Het schilderen gaat niet echt lekker.
In mijn beleving wordt de natuur belemmerd in zichzelf zo goed mogelijk laten zien,
door de stoorzender van het voortdurende geluid van de snelweg.
Maar ook voel ik mezelf niet vrij genoeg, niet "thuis" genoeg om onbelemmerd te kunnen werken.
"De grofmazige afrastering zit ook in mijn hoofd!"
Ik realiseer me dan ook dat er meer tijd en rust nodig is om echt tot schilderen te komen en
ik besluit na 2 nachten: ik ga naar huis!

Robert Zandvliet gebruikt ook het landschap als
vertrekpunt voor zijn schilderijen.
Hij heeft geen specifiek landschap voor ogen,
zijn schilderijen gaan over het idee "landschap".
Hierdoor heeft hij de vrijheid om de handeling van het
schilderen op de voorgrond te plaatsen.
"Zandvliet maakt de gelaagdheid en de beeldende
mogelijkheden van de schilderkunst zichtbaar".
(Catalogus "Brushwood" 2001)
Juist dit schilderproces zelf is voor Zandvliet het
11 belangrijkste.

In latere werken verdwijnen steeds meer
landschappelijke elementen en ontstaan er
schilderijen met een doordacht concept. Veel werk
bevindt zich op de grens van abstractie en figuratie.
Zelf zegt hij daarover: "Ik ben zowel in figuratie als
abstractie geïnteresseerd, maar het omslagpunt
tussen die twee interesseert me het meest. Daar keer
ik steeds naar terug. Dat betekent dat een schilderij
er zo goed als abstract uit mag zien, zolang ikzelf nog
maar weet wat het voorstelt." (uit "Verf")

William Turner leefde in een tijd waarin het gebruikelijk was letterlijk te schilderen wat je ziet en vooral ook wat je wéét. In eerste instantie was dat ook wat Turner deed. Hij maakte potloodschetsen van het landschap en later (soms jaren later) maakte hij pas het schilderij.

In de loop van z'n leven gaan z'n innerlijke ervaringen een steeds grotere rol spelen. Er wordt over Turner gezegd: "Dit is een schilder, die bezeten is van het uitbeelden van sferen...."

Het schilderij is geen spiegelbeeld van de plek, het landschap, maar het geeft de indrukken weer die het landschap bij hem heeft achter gelaten.

Uit het feit dat hij totaal niet werd begrepen in die periode, blijkt dat hij z'n tijd ver vooruit was.

12

Ik rijd naar m'n werk door het landschap en vermijd de snelweg.

Wat ik zie zijn vooral kleurvlakken in allerlei groenen en bruinen en blauwen van de lucht.

Soms zijn de kleuren feller, helderder en andere keren zijn ze gedempt of afgedekt door een waas van mist of dauw.

De vlakken zijn egaal en glad of ze zijn stoppelig, rafelig, rommelig. Er lopen "goten" of geulen dwars door de vlakken heen door de één of andere machine gemaakt.

Weer die grofmazige afrastering. Soms paaltjes met een draad.

De vlakken worden regelmatig onderbroken door gebouwen, schuurtjes, kassen of keten.

Ook weggetjes of sloten veroorzaken weer nieuwe vlakken.

Het is allemaal niets bijzonders, iedereen ziet 't dagelijks om zich heen.

Toch zie ik elke dag weer nieuwe kleuren of andere elementen die me blijven boeien.

De vergankelijkheid die zichtbaar is door het komen en gaan van de seizoenen, door de wind, de kou, de regen en de zon, herken ik in het steeds weer terugkeren van m'n eigen onzekerheid, m'n blijheid over alles wat ik ben en bezit, m'n angst voor het onbekende ...

Het is de combinatie van het door de mens gecreëerde landschap, met alle structuur daarin én de niet door de mens in te dammen en in te perken natuur. Het gestructureerde, de vlakken en lijnen én het ongestructureerde, het ruige van de natuur. Die tegenstelling vind ik boeiend.

De schaftkeet staat in het landschap. Een vlak in de andere vlakken.
Het is voor mij een afgesloten ruimte. Ik kan me er in afzonderen van de buitenwereld.

De keet in de verte ziet er ontoegankelijk uit.
Daarin verblijven, roept bij mij nu eenzaamheid op, terug geworpen worden op mezelf.
Het landschap ziet er 's morgens ook vaak zo uit door de sombere gedempte kleuren,
door de grijze dauw die alles bedekt en afsluit van de rest.

Er ontstaat bij dit beeld een sterke associatie met m'n vroege jeugd.
Als kind voelde ik me in gezelschap van andere mensen die ik niet goed kende,
vaak erg verlegen en onzeker. 13
Er was iets in mij wat me dan belemmerde normaal contact te maken met deze mensen.
Dit veroorzaakte een gevoel van afgesloten zijn van de anderen.
De lijnen naar de rest om me heen ontbraken.
Ik bevond me onder een soort glazen stolp die me van de rest van de wereld afsloot.

Het wordt me steeds duidelijker. Het landschap is een afspiegeling van mezelf.
De structuur, de zekerheden die ik zoek, het houvast.
En tegelijk het "rauwe", het niet te bepalen stuk van m'n leven.
Het overvalt me en ik onderga het of.....schilder.

14

15

Het ontstaan van het beeld: Het begin

Tijdens de 2 nachten in de schaftkeet realiseerde ik me dat het “verhaal dat een schilder zich altijd in eenzaamheid in z'n atelier afsluit van de buitenwereld”, wel een behoorlijke dosis waarheid bevat. Gedurende die paar dagen miste ik enorm de mogelijkheid me af te zonderen en me volledig te concentreren op het schilderen.

Voor mij is dat dus het begin....

Tegelijk, of eigenlijk al daarvoor ben ik bezig me te concentreren op m'n onderwerp.

Als iets me opvalt en boeit in het landschap waar ik ben, ga ik regelmatig terug met mijn fototoestel om dingen vast te leggen. In m'n hoofd zijn herinneringen van het landschap waar ik een paar keer per week doorheen rijdt en loop.

De vlakken, de kleuren, de elementen als afrastering en schaftketen.

Foto's liggen in m'n buurt, vlak bij m'n ezel. Ik kies een doek van bepaalde grootte.

Op een later moment wil ik een aantal lange, smalle doeken gebruiken. Dit lijkt me interessant om te onderzoeken of het idee van steeds weer langs diezelfde weg door het landschap rijden, dat gevoel kan oproepen van een langgerekt voorbijkomend landschap.

Vervolgens observeer ik m'n doeken tot nu toe gemaakt. Eén kies ik er uit omdat deze elementen in zich heeft die me het meest aanspreken en waar ik verder mee wil.

Het heeft te maken met de vlakken die op een goede manier geplaatst zijn, maar het heeft ook te maken met de kleuren van dit schilderij en de manier van schilderen.

Ik houd van een “ruwe”manier van schilderen. De kwaststreken mogen zichtbaar zijn. Tegelijk is er een afwisseling in heel dun en transparant geschilderde vlakken en af en toe wat dekkender en steviger gemaakte kwaststreken.

Kirkeby kan niet schilderen zonder dat er een verhaal in zit, maar gaandeweg verdwijnen de verhalen. Voor Kirkeby is het schilderen een plek waar hij de werkelijkheid vestigt. In feite zou je over iedere cm² van het doek moeten beslissen wat je doet, wat je wilt. Maar zo gaat het niet. Het is continu een wisselwerking, een soort gesprek of misschien zelfs een gevecht tussen wat de schilder wil en beslist én wat het schilderij veroorzaakt, hoe het doek de schilder verleidt.

- 17 Een samenspel tussen willen en beslissen aan de ene kant en materie, wat van alles kan worden, aan de andere kant. Alleen willen en beslissen brengt 't niet tot een goed eind. Het schilderij moet ook de gelegenheid krijgen om z'n eigen weg op te gaan. Met andere woorden is de schilder begrensd in wat hij wil. Volgens Kirkeby moet er uiteindelijk géén schilderij ontstaan met een interessant, provocerend of afstandelijk beeld, maar het schilderij wat ontstaat moet compleet zijn! Wat dat dan precies is, is moeilijk uit te leggen: gesloten, klaar, compleet.

Robert Zandvliet zegt dat het gaat om 3 dingen:

1. de verf 2. het beeld en 3. de spirit.

Als hij aan een nieuw schilderij begint heeft hij een vaag beeld in gedachten en maakt enkele schetsen van waaruit hij kan beginnen. Ook de kleuren, juist licht of juist donker heeft ie ongeveer in gedachten. Hij begint en het overkomt hem ook regelmatig dat ie voor z'n gevoel enorm aan het klungelen is voordat er iets wezenlijks gebeurt.

18

Ook is er evenwicht in de structuur, het rechtlijnige van de vlakken en lijnen én tegelijk het ruwe van de verfbehandeling. Ik kies een uitsnede uit dit schilderij waarmee ik m'n nieuwe doek laat beginnen.

Dan is er het moment dat ik wil beginnen met schilderen. Ik loop van alles te doen – te keutelen – om het moment van schilderen uit te stellen. Er is een bepaald soort angst om dat mooie nieuwe witte doek aan te tasten. Wellicht is het de angst om te falen, om iets te maken wat niet goed is. Dat gebeurt natuurlijk ook regelmatig, maar dan ga ik er overheen of begin opnieuw. Geen probleem, maar toch blijft die weerstand voor een nieuw doek.

Er is die combinatie van beelden in m'n hoofd, foto's en dit werk als uitgangspunt. Ik kies de kleuren die ik ga gebruiken en begin. Eerst een hele lichte transparante achtergrond. Deze eerste laag is essentieel. Het maakt het makkelijker om te beginnen, omdat deze laag nog zo licht en dun is. Bovendien is deze laag vaak nog zichtbaar onder de volgende lagen en zorgt voor diepte en historie. Daarna de vlakken er overheen zoals het eerdere schilderij. Alles loopt vrij doordacht en gepland. Maar ik vind de kleuren te fel en te dik op het doek. Met veel water maak ik de verf lichter en dunner. Maar het gevolg is ook dat de verf gaat uitlopen. Het werk wordt transparanter en er ontstaan "lopers" van verf die ik zo niet bewust kan "maken" maar er wel vaak zijn in een landschap, bijvoorbeeld in een omgeploegd veld. Daarom vind ik de "lopers" niet storend, maar maak ik er juist gebruik van.

Ik begin enkele doeken met een lichte transparante laag als ondergrond. Daarna laat ik de verf “lopen” van links naar rechts, van boven naar beneden en weer van rechts naar links. Er ontstaat zo een soort “ruitjespatroon”. Deze structuur vind ik interessant omdat ik die alsmaar tegenkom: de grofmazige afrastering, stoeptegels, de ruiten die ontstaan bij het bewerken van het land etc. Maar wellicht vind ik deze structuur met name goed – essentieel - omdat het mijn behoefte aan structuur weergeeft.... Nu heb ik een soort basis, waar ik in dunne lagen overheen ga schilderen en zoek naar een goede balans qua vlakverdeling en verfbehandeling, transparante delen en dekkende delen, lichte en donkere vlakken. Moeilijk, wat wil ik dan precies? Ik ben enorm aan het zoeken, worstelen en klungelen.

19

Het gebeurt regelmatig dat ik voor mijn gevoel té geforceerd bezig ben en weer opnieuw begin. Meestal ben ik met enkele doeken tegelijk bezig en als de verf droog is ga ik er helemaal overheen. Soms blijft het geforceerd, soms gebeurt er ineens wat....en ontstaat er een beeld wat ik goed vind. Maar steeds weer opnieuw is het een gevecht om te vinden wat ik zoek. Of...ik vind iets wat ik helemaal niet bewust zocht!

Opnieuw besluit ik hetzelfde schilderij als uitgangspunt te nemen. Er zijn veel elementen in dit werk die weergeven van wat ik wil laten zien met betrekking tot landschap. Er is die structuur overal aanwezig, maar er is ook die rauwheid, die de mens nooit zal kunnen indammen!

Juist dat vind ik zo mooi van landschap, van natuur: het onbeheersbare, niet te bedwingen, niet te structureren, het doorwoekerende...Ik neem gedeeltes uit het schilderij die ik sterk uitvergroot, waardoor er toch een totaal ander beeld ontstaat. Altijd aanwezig is...de schafte...
niet herkenbaar, maar hij is er!
Ik zoem als het ware in, ga meer de diepte in. Kom ik zo tot de kern?
Of begint het dan weer opnieuw, het zoeken, ontdekken en mezelf afvragen waar ik naar toe wil?

21

De verf / de materie

Uiteindelijk gaat het bij schilderen voor mij vooral om de verf. Hoewel ik me realiseer dat de verf niet los staat van het beeld en het beeld niet los staat van de verf, wil ik het heel expliciet hebben over de verf, omdat de transparantie en het pasteuse karakter van de verf, de lagen over elkaar heen gezet, donkere en lichtere gedeeltes, de kleuren, dit alles zo enorm bepalend is voor het uiteindelijke resultaat. Maar.....wat nog belangrijker is, is het gevoel wat ik krijg om bezig te zijn met verf. Het letterlijke, lichamelijke gevoel van kwaststreken wegzetten die in één keer goed zijn is geweldig. Kleuren die op het doek ontstaan door ze daar te mengen, maar vooral ook het onverwachte wat gebeurt en steeds weer nieuwe dingen ontdekken, zijn redenen om te schilderen.

23

Hoewel er altijd de drempel (angst?) is die ik over moet, voordat ik aan een nieuw doek begin te werken. Bang dat het niks wordt, terwijl ik er gewoon weer opnieuw mee kan beginnen.

Als het niet goed gaat met een schilderij heeft dat heel vaak te maken met de verf!
De verf was te dik. Het gevolg is dat de geschiedenis van het schilderij niet meer zichtbaar is.
Er ontstaat een dikke ondoordringbare laag. De kleuren zijn ook niet goed: té fel.
Het is gewoon belangrijk om de kleuren te maken die ik bedoel. De kleuren die mijn bedoelingen en mijn gevoel weergeven. Heel vaak zijn dat kleuren die niet té intens zijn, niet té fel.

Ik ben zeer onder de indruk van de schilderijen van
Per Kirkeby!
Er ontstaat een gevoel bij het zien van zijn werk
wat ik alleen krijg bij een ervaring die me erg
raakt. Het horen van enorm mooie muziek of het
zien van iemand die me een hoop doet of het
ervaren van indrukwekkende natuur. Het zijn pure
geluuksmomenten, waardoor elke vezel in m'n lichaam
voelt en verbaasd is over zoveel schoonheid!

Wat mij raakt in het werk van Per Kirkeby is de manier
waarop hij de verf behandelt in combinatie met de
kleuren die hij gebruikt. De kwaststreken zijn overal
zichtbaar en zeer divers. Kirkeby schildert – denk ik
– op een heftige en emotionele manier.
De manier waarop hij kleuren over elkaar heen zet,
weer met duidelijk zichtbare kwaststreken, vind ik
vooral bijzonder in zijn schilderijen. De kleuren zijn
soms heel helder: vol rood en vol geel. Of helder
blauw er uitspringend als een blauwe zee in de
mediterrane zon. Maar soms gebruikt hij voornamelijk
bruin- en groenachtige tinten, erg somber, maar
bijzonder vanwege de nuanceverschillen in kleur en
ook weer in verfbehandeling.

24

De Hollandse landschappen zijn vaak nogal grijs, somber. Maar door het licht zie ik veel mooie
overgangen en nuances. Donkere aarde tegen donker grijs/blauwe lucht vind ik prachtig!
Ondanks (of dank zij?) het grauwe en sombere ervaar ik dit als zeer intens.
Is dat wellicht de reden om te kiezen voor sprekende kleuren als paars, violet, groen en blauw?
Maar dan wel in de goede intensiteit, dus niet té!

Weer haal ik de verf weg met een natte kwast en probeer al te veel druipers te voorkomen.
Later lukt het me om de goede kleuren én de goede pasteusiteit te krijgen waardoor er een
schilderij ontstaat wat mijn idee weergeeft. Af en toe moet ik met meer concentratie mengen
en zoeken naar de goede verhoudingen. Het mooie van een goed schilderij vind ik als er op
verschillende manieren geschilderd is: de kwaststreken zijn goed zichtbaar, soms ook niet,
dan is er een egaal vlak, de vlakken staan tegen elkaar aan of lopen juist door elkaar heen.

Van lieverlee dring ik dieper door tot de essentie. De kleuren worden valser: vaal groen en geel,
vuil roze. Ik schilder heel erg nat en is het te dik, haal ik het weer weg. Met een natte of juist
droge kwast. Soms met een doek of m'n hand. De lagen over elkaar heen worden steeds meer
zichtbaar. Alles wordt "schraller". Ik krijg een opgewonden gevoel omdat het me duidelijk wordt
dat dát is wat ik bedoel.

Als een schilderij goed is, is verf uiteindelijk niet meer puur en alleen verf.
Er ontstaat een nieuw soort werkelijkheid met name door de manier waarop de verf
op het doek is aangebracht.
Vooral Per Kirkeby zegt en schrijft hierover op een fascinerende manier en zijn schilderijen
maken dit duidelijk.

Kirkeby's schilderijen bevatten het concept van de natuur als dynamische stroom, een chaos die tot relatieve stilstand is gebracht.
Met name kleur in schilderijen zorgt voor een soort illusie dat alles stil staat, terwijl de kleuren in de natuur in eeuwige beweging zijn.
Schilderijen in kleur zijn een soort aanval om de stroom van de natuur tot stilstand te brengen en de mogelijkheid te geven het moment te "lezen".

- 25 Kleuren maken vorm en zijn een manier om materiaal te ordenen. Kleur, licht en materie horen bij elkaar. Kleur is gematerialiseerd licht.

Maar toch worden z'n schilderijen niet als louter materie ervaren.
Philip Guston zegt hierover: "What counts is that the paint should really disappear, otherwise it's craft. That's what I mean by something grips in a canvas".
Met andere woorden: verf is niet alleen maar dood materiaal. Schilderen heeft z'n eigen intrinsieke schoonheid, wat blijkbaar meer heeft te zeggen dan het feitelijk is.
(Per Kirkeby PAINTING, Poul Erik Tojner)

De manier waarop Zandvliet met verf omgaat is totaal anders.

Het is een stuk beheerster. Het lijkt doordachter te zijn gedaan, terwijl bij Kirkeby het één een gevolg is van het ander.

Het gaat bij Zandvliet vooral om het schilderproces. In zijn landschappen is het totaal niet belangrijk dat er nog een landschap te herkennen is, maar het gaat hem om de penseelstreek, een dynamische manier van verf opbrengen, een evenwicht in kleur en compositie waardoor hij de onafhankelijkheid van deze elementen wilt aantonen. Niets is ondergeschikt aan iets anders, het evenwicht in het beeld is nadrukkelijk aanwezig.

26

Turner was in zijn tijd zeer omstreden vanwege het kleurgebruik en later ook vanwege de manier van schilderen. Hij experimenteert met wit als ondergrond om de lichtintensiteit van water en luchtpartijen te versterken. Maar ook het gebruik van andere lichte kleuren als geel werd in zijn tijd bekritiseerd.

De noodzaak... .. emoties of andere drijfveren?

Zoals altijd heb ik schilderijen om me heen staan en ben ik van plan te gaan schilderen. De doeken zijn iets groter geworden. Er zijn 3 doeken waar ik vorige week mee begonnen ben, maar die nog niet klaar zijn, ze zijn nog te schetsmatig. De kleuren zijn erg “natuurlijk” en nogal somber. Dat komt waarschijnlijk omdat ik ze geschilderd heb kort na het maken van een heleboel foto's. Pas als er wat meer afstand is van het landschap, ontstaan er beelden die meer uit mezelf komen en minder letterlijk beïnvloed worden door de natuur. Het landschap is een grote inspiratiebron voor mij, maar tegelijkertijd laat ik het slechts mondjesmaat toe in m'n werk. Het gaat om facetten uit dat landschap die ik tot uitdrukking wil brengen door middel van verf op een doek. Het gaat er dan om dat die twee zaken – landschap én verf – tot iets totaal nieuws worden: het schilderij. Al te letterlijk wil ik het landschap dus niet verbeelden. Het is het onbedwingbare van de natuur – die in ons landschap volkomen bedwongen lijkt te zijn – wat ik door verf wil uitdrukken. In mijn beleving is verf óók moeilijk te bedwingen. Zoals nu, worstel ik met de verf en ontstaat er niet wat ik zou willen dat er ontstaat.

Ben ik nog te veel met andere huiselijke beslommeringen bezig? Is daardoor m'n geest niet leeg genoeg om me voldoende te kunnen concentreren? Tenslotte zijn er ook boodschappen, eten koken, m'n moeder en m'n zoon zijn binnenkort jarig, cadeautjes? Wassen, strijken. Hoe is het eigenlijk met m'n vader? Werken, 3 hele dagen waarop ik geen moment aan schilderen kan denken. Op tijd uit bed, snel eten, auto in naar het werk.....Van dit leven van allerlei dingen die altijd maar doorgaan en weer opnieuw beginnen, probeer ik me steeds weer te concentreren op het schilderen. Waar was ik mee bezig? Wat wil ik dan precies verbeelden? De draad steeds weer opnieuw oppakken...

In “Brushwood” wordt gezegd over het werk van Zandvliet:

“De werken berusten niet op de emotionele of rationele zelfexpressie van de kunstenaar. Zij hebben genoeg aan hun eigen beeldende kracht, zonder afleidende anekdotische of narratieve elementen. Zandvliet maakt de gelaagdheid en de beeldende mogelijkheden van de schilderkunst zichtbaar”.

(Andreas Fiedler)

29 Het doet er bij hem totaal niet toe wát hij schildert, maar als je wilt schilderen moet je toch een onderwerp kiezen. Totale abstractie vindt hij een lege huls! Dus hij wil zélf nog weten wat het voorstelt. Het gaat bij hem om het idee van de objectieve werkelijkheid, hoewel hij weet dat die waarheid betrekkelijk is.

Sporen achterlaten door een drama, driften, een conflict, verleidingen, verbroken geluk of lichamelijke kracht, het komt allemaal voor in Kirkeby's werk. Het is soms zo sterk aanwezig, waardoor het lijkt of Kirkeby er enkele seconden geleden nog was. "There is something of a "scene of crime" air about Kirkeby's pictures", schrijft Poul Erik Tøjner. Soms manifesteren deze emoties zich door snel gemaakte bewegingen/kwaststreken, soms door gebruik te maken van kleur in zware/sombere vlakken aangebracht. Kirkeby zelf zegt dat de meest intense ervaringen tijdens het schilderen zich uiten in: "Sliding Structures". Hij beschrijft dit ongeveer als volgt: Een schilderij wordt interessant en is in beweging wanneer diep onder het oppervlak deze vreemde, wonderlijke veranderingen plaatsvinden. Het is dus vooral de structuur, de materie en de textuur die een dramatische ruimte creëren.

30

Vaak kost het me moeite een begin te maken met schilderen. Ik moet me er toe zetten, toe dwingen. Ik ben dan met allerlei (onbelangrijke) klusjes bezig om het schilderen uit te stellen. Maar ik begin natuurlijk toch, want dat is wat ik wil. En ik weet nu ook dat het me boeit als ik eenmaal begonnen ben. Het pakt me en laat me voorlopig niet meer los. Heeft dat te maken met noodzaak?

Is het het voelen van een zekere dwang / passie / fascinatie mezelf uit te drukken middels verf op een doek zoals zoveel anderen voor mij gedaan hebben?

Is het vooral uiting willen geven aan dat wat mij boeit, maar ook het willen maken van beelden? Maar is het wellicht ook een manier om al die diepere lagen die in mij aanwezig zijn naar boven te laten komen?

Vooralsnog denk ik dat ik in het leven wat ik leid, vaak de normale zaken om me heen zie als iets bijzonders. Van daaruit ontstaat een noodzaak om die gewone dingen door mijn ogen te laten zien. Dit proces speelt zich al jaren af, maar nu gaat het dieper. Het landschap, de natuur, bevat alle elementen in zich die iedereen ook in zichzelf herkent.

De natuur...de mensheid...het zijn....de kosmos...ik ben daar deel van....groot, sterk, tot alles in staat,...klein, zwak, zo omver te krijgen...eenzaam, angstig, verdrietig....Vooral dat deel wat geen vat heeft op mezelf, wat ik niet kan regelen, organiseren, is iets wat de natuur enorm duidelijk laat zien. En met steeds meer fascinatie probeer ik dat onbeheersbare, dat "rauwe" wat in de natuur, maar dus ook in mezelf aanwezig is, in verf op doek te vertalen.

Voor Kirkeby is het met name de kunst die de werkelijkheid maakt of is! Hij gaat daar heel erg ver in. Als een schilderij niet goed is en hij vernietigt het, wordt hij letterlijk, lichamelijk ziek. Er is dan immers geen plaats voor hem, geen werkelijkheid, om te zijn. In zijn geval veroveren z'n schilderijen de realiteit. Het is voor hem enorm moeilijk om z'n verdedigingsmechanismen te laten vallen.

De eenvoudigste dingen zeggen is voor hem vaak moeilijk. In plaats daarvan schildert hij! In deze zin is
31 kunst ook een soort vlucht.

Er zijn momenten dat Kirkeby zijn werk goed vindt, maar er zijn ook momenten dat hij alles waardeloos en nutteloos vindt. "Het is alleen maar smaakvol geklieder!"

Niemand zit te wachten op jouw schilderijen. Wat dat betreft is het moeilijk om schilder te zijn en dat kan je alleen als je zelf de spirituele waarde ziet van je werk.

De reden waarom een schilder uit de 19^e eeuw mijn
aandacht trekt is: het ervaren van emoties!

De laatste schilderijen van Turner
– uit de periode 1840 tot 1850 – zijn wat dat betreft
heel bijzonder. In de literatuur wordt gezegd dat
hij meester is in het weergeven van atmosferische
beelden, waarin contouren van concrete voorwerpen
minder belangrijk worden. Maar wat nog belangrijker
is: hij brengt innerlijke ervaringen in beeld.
Ze zijn geschilderd met een enorme passie en emotie.
Het gaat om landschappen of zeegezichten, maar die 32
zijn nog nauwelijks zichtbaar te noemen. Hij moest
dan ook spijkers in z'n lijsten slaan om aan te geven
wat de bovenkant van z'n schilderijen was.

H e t m o m e n t

Blijkbaar is er bij het ontstaan van een goed schilderij vaak iets bijzonders aan de hand. Zowel Kirkeby, Zandvliet en Geurts hebben het over een zelfde soort “moment” als er een goed schilderij ontstaat. Het lijkt buiten jezelf om te gaan. Het schilderij neemt het van je over. Alle gevoel van tijd verdwijnt. En het werk wat ontstaat is niet zomaar een samenvoegen van alle noodzakelijke condities als: verf, compositie, kleur, emotie. Het is meer! Er ontstaat iets waarbij alles klopt. Het schilderij komt volkomen los van de maker, van het beeld wat hij (vaag) voor ogen had. Alsof het zichzelf gemaakt heeft, alsof het er altijd al geweest is...

Joris Geurts over het ontstaan van een geslaagd schilderij:

“Als het echt iets is geworden kun je het proces niet navolgen. Er is geen formule achteraf te verzinnen, het doek lijkt spontaan te zijn ontstaan. Wanneer het klaar is, kan het ook niet anders. Alsof het er altijd al recht op had, alsof het ergens al bestond. Het is ontsnapt aan je voorstellingsvermogen”.

35

Over Per Kirkeby en zijn schilderijen:

Kunst is meer dan de som van de omstandigheden die het ontstaansproces omgeven. Op een bepaald moment komt het schilderij los van de maker, het is iets groters dan de gevoelens en de lists die het in beweging zetten. Er is een kracht in het schilderij dat ervoor zorgt dat het van de maker / kunstenaar vervreemdt. Hij heeft het gemaakt, maar is het ook verloren.

Ook Robert Zandvliet beschrijft een dergelijk moment ongeveer zo:

Steeds komt er een moment als hij aan het schilderen is waarop hij denkt dat het niets wordt. Dan moet er iets gebeuren. Dan moet je echt volledig in het schilderij duiken, je helemaal geven. Er ontstaat een soort trance, je hebt geen idee van tijd meer, maar schildert door totdat er een goed schilderij ontstaat. Dit proces is niet te sturen. Soms gaan er weken voorbij zonder dat er iets gebeurt. Maar als het gebeurt, komt alles in zo'n schilderij op z'n plaats. Alles klopt.

En tenslotte schrijft Ruskin in "Modern Painters", over het werk van Turner, dat er sprake is van een geheimzinnig omsmeltingsproces, waardoor in het geheugen opgeslagen materialen samensmelten tot nieuwe vormen. (Turner – Silvia Ginzburg 1990)

36

Zelf heb ik een paar keer meegemaakt dat ik een schilderij maakte, waarbij alles, voor mijn gevoel, goed verliep en op z'n plaats kwam.

Of er echt sprake is van "het moment" zou ik niet direct durven beweren.

Meestal gaat het erg snel. Ik heb dan zelf het idee dat er meer sprake is van geluk dan wijsheid. Maar een vriendin zei terecht: "Als jij al die schilderijen daarvóór niet gemaakt had, had je dit niet kunnen maken!"

En daar heeft ze gelijk in. Je bent alsmaar aan 't studeren, aan 't zoeken naar het "goede" beeld, penseelstreken en kleuren. Ineens is het er dan, terwijl je er nauwelijks bij nadenkt.

Een klein schilderijtje vond ik echt niet goed. Ik ga er op een redelijk nonchalante manier overheen – snel – maar het is er dan ineens!

Het is toch vooral ook gewoon heel intensief bezig zijn.

Ik heb m'n basis – transparante ondergrond met daaroverheen een grove onregelmatige ruitachtige structuur – geschilderd. Ik zoek naar de "rauwhheid" zowel in kleur als in manier van schilderen. Dáár ben ik vooral naar op zoek: de niet te bedwingen rauwhheid. Misschien moet ik mezélf ook niet bedwingen in het schilderen, me meer laten gaan.

Dat gebeurt ook. hoe meer ik schilder, des te meer haal ik ook weer weg!

Met water, kwasten, doek, handen....het wordt er niet mooier op, maar het is wél wat ik bedoel. Er maakt zich een soort opwinding van me meester als ik dichterbij kom bij wat ik wil: een schraal schilderij. Het ziet er verweerd en onbegaanbaar uit....Het is zoals ik voelde in de schafteek...

Conclusie

In dit onderzoek heb ik enkele elementen van het schilderproces gescheiden:
het begin, de verf, de noodzaak en hét moment.

Op deze manier heb ik geprobeerd antwoord te krijgen op de vraag:

Wat gebeurt er tijdens het ontstaan van een schilderij na het zien
en ervaren van een landschap?

Uiteraard werkt het in de praktijk niet zo. Alles is belangrijk en beïnvloedt elkaar.
Het goede van het maken van deze scriptie is dat ik gedwongen werd mijn werkwijze te
onderzoeken en onder woorden te brengen.

39

In de lessen gedurende de afgelopen jaren op St. Joost had ik vaak erg veel moeite
om ook maar iets te zeggen over mijn werk. Nu kan ik dat wel en dat is dus duidelijk winst voor
mezelf!

Door het bestuderen van andere schilders, viel me op dat ervaringen van mezelf regelmatig
overeenkomen met die van anderen, of dat zij iets onder woorden brengen wat ikzelf nog niet
kon. Het is prettig te ervaren dat er herkenning is, maar ook dat het bij elke schilder totaal anders
kan werken.

Als ik schilder komt steeds weer de vraag terug:

Kirkeby's vormenwereld is dynamisch, bepaald door de kleur, licht en materie van het schilderij.

De kijker kan deze dynamiek niet ontwijken.

Langzaam openen zich ruimtes en sluiten zich weer.

Je kan als kijker niet in een uiteindelijk stadium verblijven. Bovendien kijk je niet naar één ruimte, sta je niet vóór een doek, maar de ruimte sluit zich rond je en je bevindt je er midden in.

Het bewustzijn van de ruimte en beweging in z'n schilderijen heeft ook te maken met het feit dat – als je kijkt naar z'n schilderijen – je het gevoel krijgt deel uit te maken van het ontstaan van het schilderij.

Er is dus een zekere overeenkomst tussen kunstenaar en kijker, zodat, ondanks het feit dat kunst wordt geboren uit persoonlijke motieven en eigenaardigheden, de oorsprong een bepaalde geschiedenis bevat die de kijker tot op bepaalde hoogte als die van hem zelf kan herhalen. Deze kennis is bepalend voor de kunst van Kirkeby.

In al z'n eenvoud betekent het dat een erg persoonlijke, artistieke aard in staat is algemeen toegankelijke schilderijen te maken.

Wat wil ik nu eigenlijk? Ik ben bezig met landschap, maar wat is dan voor mij de essentie?

Het heeft alles te maken met het leven van mezelf

(maar eigenlijk van iedereen), waarin ik ervaar en voel en met mezelf geconfronteerd word.

Ik zoek onderwerpen altijd heel dicht bij mezelf en het is me nu duidelijk geworden waarom ik juist met dit facet van landschap en natuur bezig ben: met het gestructureerde door de mens ingerichte landschap én het niet in te dammen, “rauwe” stuk van de natuur.

Door toeval is de schaftkeet binnen mijn aandachtsveld gekomen en maakt op dit moment een essentieel onderdeel uit van het landschap. Het bijzondere hiervan zit in het feit dat íe staat voor het rauwe wat in iedereen en ook in de natuur aanwezig is. Tegelijkertijd is de schaftkeet door de mens gemaakt en is vooral ook structuur. De schaftkeet verenigt die tegenstrijdigheid zoals die ook in mezelf aanwezig is.

Ik weet nu dus wat me te wachten sta als ik ga schilderen, het staat hier allemaal op papier.

Ook weet ik waar ik het over wil hebben. Maar nu nog schilderen! Het blijft worstelen, hard en veel werken om het schilderij te maken wat ik zo graag wil maken. Soms denk ik dat ik het heb! Meestal is dat maar even, dan heb ik het gevoel weer terug te zijn bij af.

Het is zoals het leven,
zoals de natuur,
zoals de schaftkeet is.

L i t e r a t u u r

Per Kirkeby PAINTING
2003 Verlag der Buchhandlung Walther König, Köln	- Poul Erik Tojner	
Robert Zandvliet BRUSHWOOD
2001 Stedelijk Museum A'dam
Kunstmuseum Luzern
Catalogus solotentoonstelling	- Leontine Coelewij, Andreas Fiedler,
Rudi Fuchs	
“Verf”
2004 Athenaeum-Polak & Van Gennepe, A'dam	- Hans den Hartog Jager	43
Joris Geurts “Purple Blue and Lemon Yellow”	- Henk van Woerden
Bert Jansen	
Turner
1990 Uitgeverij Michon B.V.- Helmond	- Silvia Ginzburg	
William Turner
1987 Atrium, Alphen aan den Rijn	- Horst Koch	

Verklaring foto's

44	pag. 10	L. boven	Rijsbergen - "Pannenhoef", zomer 2005
		L. onder	Wagenberg - De Lange Weg, najaar 2005
		Rechts	Etten-Leur - Zevenbergseweg, najaar 2005
	16	L. boven	Zandvliet
		L. onder	Langeweg, najaar 2005
		Rechts	Etten-Leur - Sprundelsebaan, zomer 2005
	17	R. boven	Kirkeby, Twilight
		R. onder	Etten-Leur - Liesbosweg, winter 2006
		Links	Den Hout, najaar 2005
	18	L. onder	Turner, berglandschap
		Rechts	Rucphen - Zundertseweg, najaar 2005
	29	R. onder	Turner, zonsondergang
	30	L. onder	Zandvliet
		Rechts	Kirkeby
	35	R. onder	Turner, sneeuwstorm
	36	Links	Kirkeby, Holz III
	39	Rechts	Kirkeby, Mysusetter II

De foto's van schilderijen van mijzelf zijn gemaakt tussen oktober 2005 en eind februari 2006.

Met dank aan Grafisch Centrum Oosterhout,
waar ik mijn scriptie kosteloos mocht printen en
afwerken in een oplage van 20 stuks.

Marjan Kolmeijer
mkolmeijer@wanadoo.nl
Etten-Leur, februari 2006

